

В. О. Боняк, Т. М. Мілової, В. І. Пальчикова, Н. С. Ракши, Л. І. Тарусової та інших науковців. Разом з тим, в наукових працях в основному акцентується увага на особливостях реалізації органами публічної адміністрації своїх повноважень у сфері вищої освіти, питаннях правового забезпечення діяльності вищих навчальних закладів та проблемах реалізації права на освіту в Україні. Разом з тим, питання створення сприятливих умов для всіх суб'єктів наукової діяльності задля підвищення ефективності досліджень у сфері держави та права залишаються як поза увагою науковців, так і за межами правового регулювання.

Метою написання статті є розкриття проблемних питань організації наукової діяльності аспірантів у вищих навчальних закладах України через призму взаємовідносин наукового керівника та аспіранта, а також надання рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Юридична наука та наукова діяльність у галузі держави та права є тендітним утворенням (явищем, сферою), яке дуже легко розбалансувати та взагалі знищити. Реформи у сфері вищої освіти, які зачіпають питання організації наукової діяльності у вищих навчальних закладах України, не повинні відбуватись в угоду політиці щодо скорочення витрат на освіту та науку чи під гаслом: «Зруйнуймо щент, а потім запозичимо досвід у країн світу». Такі реформи обов'язково повинні враховувати наступне.

По-перше, інтереси вищих навчальних закладів, які зацікавлені в збереженні науково-педагогічних кадрів. Не всі викладачі вищих навчальних закладів одночасно є чудовими педагогами і висококваліфікованими науковцями. Завжди існував поділ викладачів вищих навчальних закладів в залежності від фронту робіт, на якому він був для керівництва та для вищого навчального закладу найбільш ефективним, на три групи – організатори, педагоги, науковці. Організатори це керівники і їх заступники, які реалізують управлінські функції у вищому навчальному закладі та викладачі, які приймають активну участь в організації навчального процесу, забезпеченні умов для наукової діяльності викладачів і студентів, а також в діяльності профспілок. Педагоги, це викладачі, які розуміються у вікових особливостях студентів та вміють максимально ефективно здійснювати виховання і навчання молоді. Науковці, це викладачі, які чудово орієнтуються в системі юридичних знань, постійно рекламують вищий навчальний заклад у національному науковому просторі шляхом видання наукових статей, монографій, участі у конференціях чи роботі спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій, тощо. Тобто не всі викладачі вищих навчальних закладів займаються керівництвом аспірантів, бо це специфічний напрям роботи, який вимагає певного рівня кваліфікації саме у юридичній науці, а не у навчальних програмах чи основах управління. Вищий навчальний заклад, кадровий склад якого буде складатись лише з організаторів і педагогів (що до речі є розповсюдженим явищем на теренах України), за своїм науковим і освітнім потенціалом прирівняється до загальних середньо-освітніх шкіл. Саме науковці у вищих навчальних закладах створюють умови для надання освітніх послуг, які відповідають V-IX кваліфікаційним рівням Національної рамки кваліфікацій.

По-друге, реформа вищої освіти обов'язково повинна враховувати гідність наукової спільноти, адже в умовах виживання і пошуку додаткових засобів існування наукові керівники аспірантів та докторантів виконують свою роботу, як правило, неефективно. Ентузіазм, яким переповнені молоді наукові керівники, швидко закінчується, адже на певному етапі такий науковець розуміє, що його досягнення у вигляді виховання нового доктора філософії чи доктора наук, який запропонував корисні для національної науки і законодавства висновки в дисертації, не компенсують його інтелектуальні, матеріальні та часові витрати. До того ж зубожіння науково-педагогічних кадрів сприяє розквіту корупційних відносин у сфері наукової діяльності. І вирішувати цю проблему не можна лише шляхом посилення кримінальної відповідальності чи шляхом створення численної армії антикорупційних органів. Гідність науково-педагогічних кадрів, наприклад, рівня доктора права можна зберегти лише тоді, коли така людина має не лише повагу з боку суспільства, а й гідне матеріальне забезпечення.

За останні ж десять – п'ятнадцять років (особливо цей процес прискорився за останні три роки) був свідомо чи несвідомо принижений статус докторів наук та професорів, які

в основному і виступають науковими керівниками аспірантів. МОН України продовжує реалізацію політики, при якій принижений науковий керівник повинен в межах виконання навантаження ділитися своїми знаннями, на отримання яких і на систематизацію яких були витрачені десятиліття його життя. Наприклад, нещодавно у суспільстві викликало дисонанс повідомлення про те, що зарплата голови правління Нафтогазу А. Коболева перевищує 2 млн. грн. (з них посадовий оклад – 1,041 млн. грн., а все інше – щомісячні премії [1]). Але від офіційних осіб пролунали не слова засудження цього ганебного факту, а аргументи на його користь. Мовляв, «висококваліфіковані менеджери на вулиці не валяються». Тобто практичний досвід та фахові знання приводяться як аргумент при визначенні окладу заробітної плати такого високопоставленого менеджера. Чому ж тоді такий принизливий підхід використовується до висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів? Самостійно вирішити цю проблему вищі навчальні заклади не зможуть, бо перед ними сьогодні постала інша проблема – оплата комунальних послуг та виживання в умовах конкуренції за абітурієнтів. Державні ж органи, від яких залежить вирішення цієї проблеми, роблять вигляд, що проблеми взагалі не існує.

Необхідність реформування вищої освіти та безпосередньо функціонування аспірантури і докторантури МОН України дуже часто аргументує тим, що раніше (в радянський період) і сьогодні (роки незалежності України) між науковими керівниками і аспірантами досить часто виникали і виникають відносини корупційного характеру. Тому зміни у організації наукової діяльності у вищих навчальних закладах спрямовані в основному на ліквідацію цих корупційних відносин. Переконані, що корупційні відносини у окресленій вище сфері були лише результатом ганебного ставлення держави до інтелектуальної еліти в сфері юридичної науки. Боротьба з корупцією завжди має комплексний характер. З одного боку, посилення юридичної відповідальності, а, з другого, створення умов для гідного існування інтелектуальної (наукової) еліти, до якої відносяться наукові керівники аспірантів.

По-третє, реформа вищої освіти обов'язково повинна враховувати інтереси аспірантів, які є, в основному молодими людьми (у віці до 30 років), а тому позбавлені мудрості, яка накопичується з життєвим досвідом. Зацікавленість молодої людини полягає у тому, щоб при підтримці наукового керівника приєднатися до наукової юридичної спільноти і інтелектуальної еліти українського суспільства. У кожного з них є свої особисті мотиви. Хтось хоче здивувати світ своїми науковими висновками чи винаходами, хтось намагається вирішити кар'єрні питання у системі органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, хтось ухиляється від конституційного обов'язку проходження військової служби в Збройних Силах України (на жаль, і такі мотиви присутні у сучасних аспірантів), тощо. Аспірант, маючи за своїми плечима досвід навчання у вищому навчальному закладі за ступеннями «бакалавр» та «магістр», сподівається за таким же принципом (алгоритмом) навчатися у аспірантурі і докторантурі та стати у майбутньому фахівцем за такими ступеннями як доктор філософії і доктор наук. Але не можна в одну корзину звальовати освітні послуги, які надаються майбутнім бакалаврам і магістрам, з послугами, які надаються майбутнім докторам філософії і докторам наук. Адже науковий керівник ділиться з аспірантом знаннями, які не охоплюються і не можуть бути охоплені стандартами вищої школи.

Наприклад, викладач загальної середньо-освітньої школи виховує і навчає молодь за стандартами, які розробляє МОН України. Схожу схему центральний орган державної виконавчої влади хоче розповсюдити і на такі освітньо-кваліфікаційні рівні як бакалавр і магістр. Це підтверджується ініціативою центрального органу державної виконавчої влади впровадити у вищу школу незалежне тестування для осіб, які отримали ступінь бакалавра та хочуть отримати освіту в магістратурі. Дивує лише те, що стандарти з правознавства ще не розроблені в Україні, а незалежне тестування вже впроваджується у життя. Тобто в діяльності органів державної виконавчої влади щодо сфери вищої юридичної освіти прева-

¹ Озвучили «космічну» зарплату керівника Нафтогазу // Gazeta.ua / http://gazeta.ua/articles/economics/_ozvuchili-kosmichnu-zarplatu-kerivnika-naftogazu/748728

лює принцип централізації влади і майже не залишилося відносин, де б набував реалізації принцип децентралізації влади.

Відносини наукового керівника і аспіранта не можна зводити до надання освітніх послуг за наступним алгоритмом «аспірант оплатив контракт – науковий керівник допоміг йому визначитись з темою дослідження, скласти план роботи та визначив коло джерел, з якими аспірант повинен ознайомитись». Аспірант отримує унікальну можливість, поперше, постійно перебувати в науковому інформаційному просторі, що можливо лише при підтримці та відповідному контролі з боку наукового керівника, по-друге, під наглядом наукового керівника оперативно отримувати та опрацьовувати наукову інформацію, що є необхідною умовою для плідної наукової діяльності молодого вченого. Окремо слід виділити застереження та поради, які надає науковий керівник аспіранту щодо написання дисертації, допомогу при визначенні методики проведення наукового дослідження, критичний аналіз статей і положень дисертації, тощо. Без належної опіки з боку наукового керівника, аспірант приречений на здійснення помилок, які можуть викривити результати наукового дослідження або взагалі стати фатальними для його наукової діяльності.

Стосунки наукового керівника та аспіранта специфічні і тому, що науковий керівник ділиться з аспірантом (при чому не тільки під час навчання останнього у аспірантурі, а й після її закінчення – до моменту захисту дисертації) своїм багатолітнім науковим і життєвим досвідом, пов'язаним з науковою діяльністю. На отримання системних знань у сфері юридичної науки науковий керівник витрачає від десяти і більше років. При чому, він постійно знаходиться у стані професійного розвитку, бо без цього швидко втрачається кваліфікація науковця. Як відомо, меж досконалості не існує. Тому і не зрозумілою залишається позиція МОН України щодо необхідності проходження раз у п'ять років процедури підвищення (стажування) кваліфікації викладачами вищих навчальних закладів, під керівництвом яких постійно захищаються аспіранти чи докторанти.

Як бачимо, організація наукової діяльності у вищих навчальних закладах не зводиться лише до розпорядницької діяльності керівництва вищого навчального закладу стосовно функціонування аспірантури і докторантури та до виконання його структурними підрозділами наукових тем. Значну частину змісту такої організації діяльності займають стосунки, які вибудовуються між науковим керівником та аспірантом під час навчання останнього у аспірантурі. Ці стосунки позбавлені прямого нормативного регулювання і регламентуються правом лише опосередковано. Наприклад, механізм підготовки здобувачів вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) та науковому рівнях вищої освіти з метою здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії та доктора наук регламентується Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), який було затверджено Постановою КМ України від 23.03.2016 р. [1]. Основними ж регуляторами стосунків, які виникають між науковим керівником і аспірантом, виступають норми моралі, традиції і звичаї. Звичаї і традиції, в рамках яких статус наукового керівника і аспіранта будувався за схемою «корманч-опікун» (чи «тато від науки») та «вихованець», сьогодні переходять у іншу площину – з одного боку відносин це «суб'єкт, який має достатній рівень наукових знань і кваліфікації», а, з другого, «суб'єкт, який би хотів отримати компетентні знання і послуги в сфері науки і наукової діяльності». Тобто від «сімейних», «батьківсько-материнських» стосунків, які, наприклад, автор статті ще застав у кінці 90-х років ХХ століття, стосунки між науковим керівником і аспірантом починають перетворюватися в суто «ділові відносини». При цьому, як вже зазначалося, норми моралі не спрацьовують в умовах зuboжіння більшої частини представників наукової юридичної еліти.

Висновки. Отже взаємовідносини наукового керівника і аспіранта суттєво змінилися сьогодні. Ці взаємовідносини, втративши опору у вигляді традицій і звичаїв, як ніколи залежать від грамотного правового регулювання діяльності аспірантури і від кваліфікованої організації наукової діяльності всередині вищих навчальних закладів. Суб'єкти ж,

¹ Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах). Постанова КМ України від 23.03.2016 р. // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-p>

які забезпечують реалізацію реформи вищої освіти, повинні пам'ятати, що найвищою соціальною цінністю в Україні, згідно Конституції, визнаються людина, її честь і гідність, а не будівлі навчальних закладів і не земельні ділянки, на яких розташовані ці заклади. Не можна проводити реформу вищої освіти та науки за рахунок приниження гідності науково-педагогічних кадрів. Результатом такої політики може стати повна руйнація національної юридичної науки.

Історії відомі науковці, які без будь-якої матеріальної мотивації, на межі фанатизму, здійснювали дослідження, дивували світ науковими відкриттями та змінювали його на краще. Серед голів правління Нафтогазу таких навряд чи знайдеш. Але такий підхід до науковців не повинен бути основним в Україні. Не можна експлуатувати ентузіазм у стосунках між науковим керівником і аспірантом до нескінченності.

Проблема, що піднімається у статті, обов'язково постане, як перед вищими навчальними закладами, так і перед МОН України. На жаль, реформа вищої освіти відбувається в умовах повного ігнорування інтересів і побажань як інтелектуальної еліти країни взагалі, так і безпосередньо найкращих представників юридичної науки України. Переконані, що зрозуміти проблеми однієї високоінтелектуальної людини зможе лише інша високоінтелектуальна людина. Тому залучення до реформи вищої освіти найкращих представників юридичної наукової спільноти вважаємо обов'язковою умовою, при якій є шанс без втрат модернізувати організацію наукової діяльності у вищих навчальних закладах юридичної спрямованості.

Список літератури

1. Озвучили «космічну» зарплату керівника Нафтогазу [Електронний ресурс] // Gazeta.ua – Режим доступу до газети : / http://gazeta.ua/articles/economics/_ozvuchili-kosmichnu-zarplatu-kerivnika-naftogazu/748728. – Назва з екрана.
2. Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) : Постанова КМ України від 23.03.2016 р. № 261 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-p>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла 07.03.2017 р.

А. И. Миколенко, докт. юрид. наук, профессор, заведующий кафедрой
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

Резюме

В статье рассматриваются проблемные вопросы организации научной деятельности аспирантов в высших учебных заведениях Украины через призму взаимоотношений научного руководителя и аспиранта. Обращается внимание на то, что сегодня реформа высшего образования осуществляется без учета интересов интеллектуальной элиты Украины, к которой относятся ведущие ученые в области правоведения. Предлагаются возможные пути решения этих проблем на законодательном уровне.

Ключевые слова: научная деятельность, юридическая наука, аспирант, высшее учебное заведение, образовательные услуги.

O. I. Mykolenko, Doctor of Juridical Sciences, Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
Head the Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

SOME ASPECTS OF SCIENTIFIC ACTIVITIES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS LEGAL ORIENTATION

Summary

The article deals with the problematic issues of organization of scientific work of graduate students in the higher educational institutions of Ukraine through the prism of the relationship of the supervisor and the PhD student. Attention is drawn to the fact that today the higher education reform is being implemented without taking into account the interests of Ukrainian intellectual elite, which includes leading scientists in the field of jurisprudence. Proposes ways at the legislative level solutions to these problems.

Key words: scientific activity, legal science, a graduate student, university, educational services.